

Н. П. Свиридюк,
кандидат юридичних наук,
доцент,

О. В. Мінченко,
кандидат юридичних наук,
старший викладач

КОНФЛІКТ ЯК ФАКТОР ЗДІЙСНЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню конфлікту, що пов'язаний із юридичною діяльністю в контексті її практичної складової. У ній висвітлюються конфліктність і особлива відповідальність як риси професійної діяльності юристів та визначаються альтернативні можливості для позасудового вирішення спорів.

Ключові слова: конфлікт, юридична діяльність, риса конфліктності, особлива відповідальність, медіація, протиріччя.

Постановка проблеми в такому ракурсі обумовлена необхідністю визначення параметрів правової дійсності, в межах яких професійні юристи змушені стикатися з юридичним конфліктом, спрямовуючи на його подолання професійні зусилля, виконуючи таким чином свою соціальну функцію. Конфлікти стали впливовим фактором політичного та економічного розвитку життя країн на пострадянському просторі. Від їх динамізму, географії поширення, рівня гостроти, кількості учасників іноді залежить нормальний розвиток цілих регіонів. Особливий вплив на стабільність соціально-економічного стану мають конфлікти, що характеризуються тривалістю у часі та не можуть бути вирішені за рахунок використання правової форми. Саме ці фактори обумовлюють необхідність звернення до конфлікту, як фактору, який здійснює негативний вплив на соціальне середовище та на сферу використання професійної праці юристів зокрема.

Метою статті є висвітлення конфлікту як явища, що визначає особливості сфери практичної діяльності юристів та визнається супутнім фактором для провадження у багатьох категоріях юридичних справ. Для досягнення зазначеної мети необхідним є вирішення ряду **завдань**, серед яких: визначення обсягу поняття юридичної діяльності, для якої конфлікт є невід'ємним явищем, висвітлення основних причин виникнення конфлікту у сфері здійснення юридичної професії, характеристика ролі державно-правових інститутів щодо подолання конфліктів. У ході вирішення пізнавальних завдань використано такі загальнонаукові **методи** як гер-

меневтики, порівняння, функціональний, а також методи юридичної соціології та психології.

Для висвітлення питання ролі юридичного конфлікту у сфері юридичної діяльності, встановлення між ними причинно-наслідкових зв'язків, необхідно здійснити деякі уточнення щодо обсягу поняття юридичної діяльності, яка представлена у поєднанні трьох складових (практика, наука, освіта).

Відповідь однозначно напрошується негативна, тому що конфлікт та всі супутні з ним явища пов'язуються із юридичною діяльністю лише в контексті її практичної складової, на користь чого є ряд аргументів.

По-перше. Хоча професійна праця юристів і застосовується у сферах науки та освіти, її основним призначенням є не вирішення соціальних протиріч або приведення поведінки суб'єктів у відповідність до вимог права, а здійснення виховної, освітньої або навчальної роботи.

По-друге. Якщо конфлікти і виникають у сферах юридичної науки та освіти, переходячи у форму юридичних, їх учасники – професійні юристи самостійно не можуть вживати заходів для вирішення конфлікту. Вони є стороною, яка для встановлення істини має звернутися до компетентної установи.

По-третє. Соціальні протиріччя, що набули ознак юридичного конфлікту, вирішуються зазвичай за допомогою юридичних засобів та процедур, застосування яких може здійснюватись лише спеціально уповноваженими суб'єктами, фахівцями, що володіють спеціальними повноваженнями для вирішення того чи

іншого виду юридичного конфлікту. Юристи-науковці, юристи-освітяни не наділені такими повноваженнями.

По-четверте. Якщо юридична наука і має вплив на стан розвитку юридичного конфлікту, то вельми опосередкований за рахунок вироблення методичних рекомендацій, здійснення узагальнень практики, виявлення певних закономірностей, характерних рис сфери, де зароджуються та розвиваються юридичні конфлікти. Використання цих знань дозволяє ефективніше впливати на розвиток конфлікту, хоча самі по собі наукові знання про юридичний конфлікт практичної цінності не мають, поки не стають фаховим інструментарієм у розпорядженні спеціалістів.

Сучасна юридична література містить чимало визначень та характерних рис практичної діяльності юристів, де автори акцентують увагу на нормативності, законності або соціальній значущості юридичної професії. Проте однією із найважливіших характеристик є те, що практична діяльність юристів здійснюється на професійній основі і спрямовується безпосередньо на вирішення юридичних справ, які необхідно розподілити на конфліктні (коли є спір між сторонами) та безконфліктні (купівля-продаж майна, реєстрація шлюбу, посвідчення трудової угоди, звернення за роз'ясненням змісту правової норми). Отже, юридична практична діяльність як сфера зародження та вирішення конфліктів характеризується рядом особливостей, серед яких увагу слід зосередити на таких як конфліктність та особлива відповідальність.

У монографічній літературі, присвяченій проблематиці юридичної діяльності наголошується на тому, що однією із наукових характеристик юридичної практичної діяльності є наділення її рисою конфліктності, що певною мірою затушовує сформований раніше імідж юридичної професії [1, с.152].

Таке твердження виявляється спірним на тій основі, що конфліктність характеризує не самого юриста, а середовище, в якому йому доводиться працювати. Конфлікт виходить не із професії, посадових обов'язків, завдань або функцій, а із самого предмету впливу – поведінки соціальних суб'єктів та спірних відносин, що виникають між ними. Конфліктністю характеризується сфера професійної діяльності юристів, а не власне юридична діяльність. Навіть можна стверджувати навпаки – якщо професій-

на діяльність юристів сприяє подоланню конфліктів, їх упередженню, то соціальна значущість, а відповідним чином і імідж юридичної професії мають зростати, якщо відсутні інші обставини.

Риса конфліктності, якою характеризується сфера дії права, правового регулювання, закладена у саму природу права як соціального регулятора та у психологію суб'єктів правових відносин. Нормативно-правові акти містять права та обов'язки, заборони, захищені юридичними санкціями, існування яких з одного боку упереджує конфлікт, а з іншого – протиставляє право однієї сторони обов'язку іншої, що у площині практичної реалізації норми призводить до виникнення протиріч з приводу якості або кількості реалізованих прав.

В контексті конфліктологічної проблематики необхідно звернути увагу також на особливу відповідальність як характерну рису професійної діяльності юристів. У даному випадку мова йдеться більшою мірою про моральний аспект відповідальності, яка в загальній теорії права називається позитивною (перспективною) та означає відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків.

Виникає запитання – яке відношення відповідальності має до проблеми конфлікту. Суть питання полягає в тому, що прийняття помилкового або несправедливого рішення професійним юристом сприятиме лише загостренню конфлікту або перенесенню його остаточного вирішення до іншої інстанції, розвитку конфліктних відносин по спіралі, де учасники конфлікту знов повертаються до початкового етапу юридичної процедури (подача позову або скарги, збір доказів, участь у судових засіданнях, звернення за правовою допомогою тощо).

Несправедливе (безвідповідальне), помилкове або навіть законне, але прийняте з порушенням строків рішення, сприятиме виникненню конфлікту, який також матиме риси юридичного, але такого, що має іншу спрямованість та природу виникнення. У такому конфлікті стороною виступає орган або особа, яка приймала повноважене рішення або виконувала певну юридично значущу дію (отримання доказів, проведення обшуку, вилучення предмету, допит).

Окремої уваги у конфліктних відносинах «юрист – учасник юридичного процесу» заслуговують випадки, коли позивач, відповідач то-

що помилково вважають дії представника юридичної установи незаконними або несправедливими, що і стало причиною подальшого конфлікту. Ці ситуації також доповнюють загальну характеристику юридичної практичної діяльності як сфери виникнення та розвитку конфліктів.

Як бачимо, такі риси як уважність, старанність, наполегливість, якщо вони присутні у роботі професійних юристів, дозволяють говорити про наявність відповідального ставлення до праці, а отже до повсякденних проблем, з якими люди звертаються до різних юридичних установ. Ставитися відповідально означає, таким чином, якісно працювати з усвідомленням особливої значимості виконання дорученої справи, що разом і наповнює зміст такої характеристики юридичної практичної діяльності як особлива відповідальність.

Юридична діяльність як сфера вирішення конфліктів не є однорідною. Її диференціація обумовлюється двома факторами: по-перше, фактором диференціації суспільного життя на окремі сфери; по-друге, фактором професійної спеціалізації. Так, наприклад, найбільшим рівнем конфліктності можна охарактеризувати професію слідчого, у провадженні якого перебувають лише кримінальні справи, пов'язані з розслідуванням злочину як виду правопорушення вищого рівня суспільної небезпеки, в якому знаходить свій вираз відповідний рівень протистояння сторін. Професія судді також пов'язується з конфліктними відносинами, але окрім кримінальних справ суддя розглядає адміністративні, цивільні, сімейні, господарські, житлові, трудові справи, рівень конфліктності яких значно менший від кримінальних. Значно відрізняються за рівнем конфліктності професії юрисконсульта та нотаріуса, зміст яких в основному зведено до консультування, посвідчення документів та факторів, хоча це не позбавляє їхню діяльність від можливого виникнення конфлікту, що характеризує сферу юридичної діяльності загалом.

Специфічною за рахунок поліфункціональності є професія адвоката, яка не обмежується конкретною галуззю законодавства або сферою суспільного життя. Показовим в контексті багатогранності адвокатської роботи, є аналіз пропозицій, що надаються сучасними адвокатськими об'єднаннями. Окрім звичайних пропозицій консультування, складання документів, представлення інтересів в судовому засіданні тощо

об'єднання адвокатів пропонують такі види послуг: повернення боргів, захист товарного знака, реєстрація нерухомості, страхові спори, допомога за наслідками дорожньо-транспортних пригод, у вирішенні сімейних спорів, розподілі сімейного майна, підготовка матеріалів для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Зазначені вище послуги зазвичай пов'язуються із юридичними справами, що мають ознаки конфліктності та дозволяють скласти більш повне уявлення про сферу здійснення юридичної практичної діяльності та фактор конфлікту.

Окрім обраного вище змістовного критерію професійної спеціалізації конфліктологічна проблематика у сучасній літературі характеризується з використанням державницького контексту, відповідно до якого державна діяльність висвітлюється у позитивному та водночас у негативному аспекті. З одного боку, держава – це інституція, що дозволяє вирішувати конфлікти, досягати консенсусу, а з іншого, держава, її органи та результати їхньої діяльності провокують конфлікт, створюючи конфліктну ситуацію, де власне держава є учасником конфлікту, а не посередником.

З теоретичної точки зору, вказує С.В. Бобровник, держава повинна виступати у ролі арбітра у конфліктній ситуації, керуючись при цьому принципом справедливості та пріоритетності загального блага. Водночас на практиці держава може діяти не як третя, незацікавлена сторона, а як суб'єкт, що підтримує інтереси конкретної сторони конфлікту. Пов'язано це з тим, що у будь-якому неоднорідному суспільстві правляча еліта сама належить до того чи іншого класу, групи, етносу і, як правило, підтримує і забезпечує його інтереси, ототожнюючи їх з інтересами усього соціуму [2, с.93].

За таких умов гіпертрофована правова система відчуває на собі негативний вплив протистояння держави і суспільства. Сфера юридичної діяльності також входить у стан протиріччя сама з собою. Її державна частина представляє у конфлікті одну юрисдикцію, а недержавна – іншу, ту що функціонально захищає від державного тиску представників громадянського суспільства, будучи його невід'ємною складовою.

На сьогодні Україна все ще перебуває на стадії політичного і економічного становлення. Це призводить до того, що українська держава має відносно обмежені можливості для контро-

лю за суспільною думкою та відповідними соціальними процесами. Вона не може виявити чітку національну позицію у прийнятті рішень, що зумовлено постійними політичними кризами, відсутністю правлячого центру та підтримки з боку населення, а також відповідними правовими прогалинами. Все це звужує можливості держави Україна у розв'язанні конфліктних ситуацій на її території, зумовлює різку зміну нерішучості у прийнятті рішень надмірною жорстокістю та відповідальністю щодо власного населення [2, с. 94]. Держава як і будь-який соціальний інститут не є досконалою формою організації соціуму. Конфлікти виникають у її межах, що пов'язано із конфліктністю самої природи людини. Водночас у державі, на відміну від інших соціальних інститутів, механізм подолання конфліктів має системну побудову, основними елементами якої є компроміс і консенсус [2, с.112]. На думку фахівців, за допомогою цих інститутів досягається публічна узгодженість інтересів та забезпечується досягнення легітимізованих благ. Відповідна узгодженість конкретних інтересів та загальне суспільне благо є засадою формування механізму регулювання конфліктів, який має «стійкий» імунітет від насильства та занадто радикальних рішень [3, с.88]. Як стверджує Р. Дарендорф, конфлікти у межах держави принципово не можна остаточно розв'язати, побороти та вирішити. Чим більше, на думку автора, намагаються побороти конфлікти за допомогою насильства, тим більш небезпечними вони стають. Такий процес продовжується доти, доки жодна із сил у межах держави не буде здатна побороти «енергію» конфлікту [4, с.145].

Привертає увагу думка про насильницьку роль держави у вирішенні конфлікту, а також про зворотню залежність рівня насильства та здатності вирішення конфлікту. Держава, її правові установи, зокрема, представлені у двох іпостасях: по-перше, держава як орган влади, що може здійснювати владний вплив в інтересах всього суспільства та окремих осіб; а, по-друге, – держава як арбітр, до якого звертаються учасники конфлікту за допомогою.

Таке розуміння ролі державно-правових інститутів, в яких працюють так би мовити «державні юристи» не є однозначним, якщо аналізувати практику країн, що належать до різних правових традицій. Так, аналізуючи правову систему Англії, А.К. Романов вказує на те, що

судова процедура – це не кращий спосіб вирішення конфліктних ситуацій. Тому люди у своїй більшості намагаються уникнути її. Судовий процес може затягнутися на довгі місяці або, навіть, роки. Тому у розвинутому суспільстві визнаються альтернативні можливості для поза-судового вирішення спорів [5, с.48].

Як правило, всяка правова альтернатива відкривається поза сферою діяльності «державних» юристів у лоні громадянського суспільства як його правовий інститут, як відповідна реакція на несправедливість влади. Так, наприклад, у багатьох країнах світу функціонує інститут відновного правосуддя (медіація), який є альтернативою по відношенню до судової форми вирішення спорів, що представлена спеціальними органами державної влади.

Протягом останніх років активізувався рух запровадження програм відновного правосуддя в країнах Східної Європи, зокрема в Польщі та Росії. Позитивний досвід цих країн дає можливість стверджувати про діяльність впровадження відповідних програм і в Україні [6]. За статистичними даними, у Росії 30 % спорів врегулюють через третейські суди, а 20 % – за допомогою медіації. А, наприклад, західна статистика свідчить про те, що в країнах Латинської Америки з впровадженням медіації в державі було скорочено рівень корупції, а виконання рішень, досягнутих під час медіації, сягає 80–100 %.

Одне із принципових питань, що постають у розрізі конфліктної проблематики – чи доцільно сферу відновного правосуддя безпечно відносити до поняття сфери юридичної практичної діяльності?

На нашу думку, – певною мірою так. Однозначно медіацію вважати сферою юридичної діяльності не можна, тому що основною метою медіації є відшкодування шкоди на фоні консенсусу у формі примирення сторін. І для цієї справи у якості медіаторів залучаються як особи з юридичним досвідом та відповідною освітою, так і психологи, професійна діяльність яких дозволяє на певній стадії судового процесу доухвали судового рішення по справі вирішити юридичний конфлікт, досягти згоди сторін.

Зараз медіація успішно розвивається в таких країнах як Польща, Норвегія, Німеччина, Фінляндія, Австрія та Велика Британія [7, с.76-81]. Із впевненістю можна передбачити, що розвиток альтернативних форм вирішення конфліктів, в

тому числі і юридичних, можливий в країнах, де громадянське суспільство набуло належного рівня розвитку та стало спроможним протистояти у формі альтернативи органам державної влади.

На відміну від країн Заходу у правових системах традиційного типу (Африка, Азія, Середній та Близький Схід) не склався той рівень довіри до засобів правового регулювання, юридичних установ, юристів зокрема. Народи цих країн не вірять у позитивне право як засіб забезпечення злагоди та справедливості. Учасники конфлікту віддають перевагу іншим засобам правового регулювання, а звернення до суду визначається формою поведінки, що не схвалюється суспільством. Така характеристика сфери юридичної діяльності свідчить не лише про особливість правового статусу юристів та юридичних установ, але й про інше не звичне для західних країн ставлення до конфлікту як соціального явища.

Специфічною є психологія учасників юридичного конфлікту в країнах, де розповсюджена ідея конфуціанства, що формує відповідне ставлення до юристів. На думку представників цих суспільств, будь-яке зовнішнє втручання у життя за допомогою абстрагованих, не завжди зрозумілих та жорстких засобів привносять не мир та злагоду, а насилля, безладдя, що суперечить всім принципам суспільного устрою. Суспільний порядок повинен охоронятися методами переконання, технікою посередництва, самокритичною оцінкою поведінки, духом помірності та згоди [8, с.354]. Саме цими рисами представники традиційних суспільств намагаються наділити державних службовців, відповідно до принципів, що склалися тисячоліттями. Проте сфера юридичної діяльності передбачає використання не лише злагоди, консенсусу, але й владного примусу, особливо, якщо йдеться про ухвалу, рішення суду, наказ прокурора або постанову слідчого, які є обов'язкові до виконання і реалізація яких завжди гарантована можливістю застосування владного примусу.

Вирішення юридичних конфліктів за участю професійних юристів є свого роду не лише законною формою взаємодії сторін, що увійшли у стан протидії, але й надійною гарантією стабілізації суспільного життя, зняття протиріч засобами правового регулювання.

Практична діяльність юристів розповсюджується на всі сфери людської діяльності, де право

у формі закону має свій регулятивний вплив, де між учасниками правових відносин потенційно виникають протиріччя, що перетворюються у конфлікт.

У сучасній юридичній літературі представлена досить широка диференціація сфер застосування праці юристів, відповідно до якої можна охарактеризувати соціальну географію розповсюдження юридичного конфлікту як впливового фактору юридичної професії. Зокрема до таких сфер слід віднести: охорона природи, використання природних ресурсів, будівництво, мистецтво, міжнародні відносини, освіта, транспорт, політика, збройні сили, дозвілля та побут, соціальне забезпечення, банківська діяльність тощо [9, с.139]. Зазначені вище складові утворюють певну єдність – сферу юридичної діяльності, що характеризується різними рисами, зокрема рисою конфліктності, що з різним ступенем прояву властива всім напрямкам здійснення юридичної роботи.

Література

1. *Гусарев С. Д.* Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарев. – К. : Знання, 2005. – 375 с.
2. *Бобровник С. В.* Компромiс i конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : [монографія] / С. В. Бобровник. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – 384 с.
3. *Толчинский Б. А.* Политический компромисс: современная проблематика / Б. А. Толчинский // Государство и право. – 1992. – № 12. – С. 88.
4. *Дарендорф Р.* Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. – 1994. – № 5. – С. 145.
5. *Романов А. К.* Правовая система Англии : [учеб. пособ.] / А. К. Романов. – [2-е изд., испр.]. – М. : Дело, 2002. – 344 с.
6. *Костицкий М. М.* Відновне правосуддя в контексті правової політики в Україні / М. В. Костицкий // Формування української моделі відновного правосуддя : доповідь на міжнародній конференції (м. Київ, Пуца Водиця, 10–11.02.2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : admincourt.net/./,scourt.gov.ua/
7. *Земленська В.* Аналіз практики судових та правоохоронних органів з впровадження процедури медіації в Англії, Бельгії та Німеччині / В. Земленська // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1. – С. 76–81.

8. *Давид Р.* Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спиноза; [пер. с фр. В. А. Туманова]. – М. : Международ. отношения, 2003. – 400 с.

9. *Свиридюк Н. П.* Юридична деонтологія : навчально-методичний посібник / Свиридюк Н. П. – К. : «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Н. П. Свиридюк, О. В. Минченко

Конфликт как фактор осуществления юридической деятельности

Статья посвящена исследованию конфликта, связанного с юридической деятельностью в контексте ее практической составляющей. В ней освещаются конфликтность и особая ответственность как черты профессиональной деятельности юристов и определяются альтернативные возможности для внесудебного разрешения споров

N. Swyrydjuk, O. Minchenko

Conflict as a factor in the implementation of legal activities

The aim of the article is to research the conflict related to legal activities in the context of its practical component. It highlights the conflict and special responsibility as features of professional lawyers' activities and defines alternative opportunities for extra-judicial resolution of disputes.